

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (Print), ISSN 2663-0273 (Online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 111(477):2-453:[392(=161.2)]

Річард Анатолійович Горбань

Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва

Львівської національної академії мистецтв

вул. Мицькевича, 2, 78600, м. Косів, Івано-Франківська обл., Україна

E-mail: graukr@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7112-9723>

Received 10 June 2019; revised 18 July 2019; accepted 21 August 2019

DOI: 10.15421/351912

**СТАТУС І РОЛЬ ДРУЖИНИ (ЖІНКИ) В ОСОБОВОМУ БУТТІ
УКРАЇНСЬКОГО ПОДРУЖЖЯ (ФІЛОСОФСЬКИЙ,
ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ)**

Анотація.

Висвітлюються головні, обумовлені національно-культурною свідомістю, засади українського подружжя як союзу чоловіка і жінки, в якому в процесі життєдіяльності здійснюється самовираження та самореалізація двох рівноправних осіб. З'ясовано, що інститут подружжя в українській традиції складався на персоналістичних підставах гідності, любові, дружби, свободи.

Ключові слова: дружина, подружжя, сім'я, особа, любов, свобода, гідність, індивідуалізм, кордоцентризм.

Richard A. Gorban

Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts of

Lviv National Academy of Arts

2 Mitskevycha St., Kosiv, Ivano-Frankivsk Oblast, Ukraine, 78600

E-mail: graukr@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7112-9723>

**The Status and Role of Druzhyna (Wife) in Personal Existence of the Ukrainian Couple
(Philosophical, Ethno-religious and Ethno-national Aspects)**

Abstract.

The status and role of a woman in the marriage tradition of Ukrainian people is the point at issue. The author defines her influence and position, primarily, within the spouses, which is the bud and cement of the family as a fundamental sociocultural structure of the society and is represented by the union of a man and a woman. Over the centuries, every national culture produces its own, inherent only to this culture, type of spouses as an ideal model of the world, which represents a well-organized and gender identified structure of social roles focused on basic human needs and functions, as well as the key principles of vital activity, interpersonal communication and a system of spiritual values. Taking this, the goal of the study is to identify the main features and the most important, governing principles of the Ukrainian model of a married couple. Despite the aggressive challenges of gender ideology, in order to preserve the institution of the family, the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations declared 2019 – the Year of the Family. In this aspect, the identification of the dominants of the national model of spouses seems to be relevant, since it will allow tracking the deformations that may indicate threatening trends in the field of national spirituality. In the course of research, the analysis primarily of philosophical, ethno-religious and ethno-national approaches and concepts of distinctive Ukrainian scientists, theologians, and social activists of the second half of the 19th and early 20th century was conducted. Certain aspects of the Ukrainian model of a married couple are compared with the Russian and Polish models of marriage. Thus, spouses reveal a connection with the phenomenon of friendship and reflect the equality of a woman and a man in marriage at the stage of the linguistic world image, because the word druzhyna (Ukr. armed force, detachment, team, company, wife) in the Ukrainian

language can be both masculine and feminine, since it is used to designate a married woman as applied to her husband, and a married man in relation to his wife. The equality of Ukrainian spouses is personalistically determined, because it is based on free activity and the free choice of two equal persons in their existential unity acquiring the form of friendship and love. The equality of the marriage union is preconditioned by the spiritual aristocracy as the awareness of the dignity of one's own self, which has been shaping the psychology of the Ukrainian woman for centuries and determined her high social status and active role in creating culture and preserving the nation.

Key words: wife, wedded couple, family, person, love, freedom, dignity, individualism, cord centrism.

Ричард Анатольевич Горбань

*Косовский институт прикладного и декоративного искусства
Львовской национальной академии искусств*

**Статус и роль супруги (жены) в личностном бытии украинской супружеской пары
(философский, этнорелигиозный и этнонациональный аспекты)**

E-mail: graukr@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7112-9723>

Аннотация.

Освещаются главные, обусловленные национально-культурным сознанием, основы украинского супружества как союза мужчины и женщины, в котором в процессе жизнедеятельности осуществляется самовыражение и самореализация двух равноправных личностей. Выяснено, что институт брака в украинской традиции основывался на персоналистических началах достоинства, любви, дружбы, свободы.

Ключевые слова: жена, супруги, семья, личность, любовь, свобода, достоинство, индивидуализм, кордоцентризм.

Кожна національна культура протягом століть виробляє свій, притаманний лише цій культурі, тип подружжя як ідеальну модель світу, в якій репрезентовано добре організовану гендерно визначену структуру соціальних ролей, зосереджених на основних потребах і функціях людини, а також ключові засади життєдіяльності й міжособової комунікації та систему духовних цінностей. Подружжя, представлене союзом чоловіка і жінки, є зачатком та основою сім'ї як фундаментальної соціокультурної структури суспільства, тому розробка проблематики, пов'язаної з буттям подружжя, набуває актуальності в переломні епохи, коли з'являються нові вимоги й нові загрози. Зважаючи на агресивні виклики гендерної ідеології, з метою збереження інституції сім'ї Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій оголосила 2019 рік Роком сім'ї [5]. У цьому аспекті виявлення домінант національної моделі подружжя вбачається актуальним, оскільки дозволить відстежити деформації, які можуть свідчити про загрозливий тенденції у сфері національної духовності.

Українські науковці, зокрема С. Кияк, О. Маргітич, О. Маскевич, О. Муллокандова, Н. Недзельська, І. Петренко, Л. Погоріла, Л. Усанова, Т. Шамсутдинова-Лебедюк, розглядають проблему подружніх взаємин і сімейно-шлюбних відносин переважно в контексті конкретних конфесійних традицій і релігійних учень або в системі гендерних координат, як це роблять І. Колокольчикова, Р. Олексенко, Г. Ортіна, Л. Петренко, О. Сизоненко та ін.

Завдання нашого дослідження полягає у виявленні головних ознак і найважливіших, визначальних засад української моделі подружжя, пов'язаних зі статусом і роллю жінки, на підставі аналізу насамперед філософських, етнорелігійних та етнонаціональних підходів і концепцій авторитетних українських науковців, богословів, громадських діячів другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Слово «дружина» в українській мові може бути і чоловічого, і жіночого роду, оскільки вживається на позначення як одруженої жінки стосовно свого чоловіка, так і одруженого

чоловіка стосовно своєї жінки. Як бачимо, в українській мові на граматично-семантичному рівні віддзеркалено рівноправність жінки і чоловіка у шлюбному житті як членів подружжя.

Семантика слова «дружина» в українській мові включає ще одне значення. За часів Київської Русі дружиною називали збройний загін, що становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством. Між дружиною і князем існувала обоюстороння залежність – військо було опорою князя і безпосередньо залежало від нього.

Семантичний зв'язок обох значень слова «дружина» зберігся в українському шлюбному обряді. Ритуал сватання, який прийшов з Київської доби, описує філософ Мирослав Попович, зауважуючи високий статус майбутнього подружжя і його самостійність стосовно батьків: «Старшинство батьків у процедурі добре помітне, але оточення наречених і самі вони грають роль військової сфери суспільства: їх, а не батьків, називають князем і княгинею, у них – дружина (в українській мові цей термін закріпився за жінкою, що вийшла заміж), дружки, бояри ... Кінчалася справа згодою у формі пов'язування рушників – предмета сакрального, символу зв'язку» [25, с. 53]. Етнограф Богдан Микитюк, досліджуючи християнські і позахристиянські елементи в українських народних звичаях, вказує на те, що в'язання рук молодої пари рушником нагадує подібну церемонію при обряді побратимства [18, с. 115].

Дійсно, йдеться про рівноправні й дружні стосунки між членами подружжя. На цьому аспекті наголошує і Сергій Кримський, відзначаючи, що слово «супруга» в мовній свідомості українців пов'язане не тільки із загальнослов'янським словом «жена», в якому актуалізовано функцію народжування, а й зі словом «дружина», яке вказує на суспільне становище жінки, тому Петро Могила, як знавець та упорядник звичаїв і обрядів українського народу, у своїх проповідях підкреслював, що до жінки треба ставитись як до товариша [12, с. 296].

З'ясовуючи соціопсихічні чинники

формування психічного життя українського етносу, представленого переважно селянською верствою, філософ-персоналіст Олександр Кульчицький стверджує, що селянський побут спрямований на взаємодію і співдію у формі «суспільної злагоди» та сприяє збереженню родинних і родових груп, приятелюванню й побратимству, це заганяє життя у «сферу інтимності», в родину [13, с. 155]. З цієї причини малі інтимні групи істотно впливають на психіку українця і створюють підґрунтя для розуміння інтимного життя іншої особи, розвитку товариськості. Тому в подружньому співіснуванні високо цінується порозуміння.

Специфіка селянської праці й побуту визначає родинне життя українського подружжя, обумовлює врівноваженість чоловічого та жіночого начал і авторитет жінки в родині. В історично-етнографічній розвідці «Слобожане» (1918) професор Микола Сумцов зазначає, що на українських землях життя і праця йдуть тісно переплетеними поміж собою напрямками – чоловічим і жіночим, поділяються на чоловічі та жіночі, тому кожному господарю не можна обійтись без дружини. Батьки прагнуть одружити парубка якомога раніше, щоб у нього не з'явився нахил до пияцтва та розбишацтва, оскільки дружина й родинні обов'язки стають запорукою від ледарства і суспільної деградації чоловіка [28, с. 158].

Автор української геополітичної концепції Юрій Липа відносить Україну, як і інші країни Європи, до «хліборобського культурного кругу», центром духовності якого виступає жінка-матір, що єднає родину вмінням господарювати, витривалістю й традиціоналізмом у праці. Образ Великої Матері визначав українську духовну традицію ще за часів трипільської культури, тому саме материнськість переносить здобутки родини з покоління в покоління. Материнськість є найвищою формою людства, вона вища від чоловічого чи жіночого, оскільки поєднує в собі розуміння й відчуття обох первнів. Липа говорить про рівноправність цих двох елементів в українській культурі, виявлену, зокрема, в таких цілком

самостійних інститутах українського села, як жіноче «понеділкування» і «парубоцькі громади». Однак він підкреслює, що тільки родина давала можливість повноцінно реалізувати якості особи, які визначаються приналежністю до жіночої чи чоловічої статі. У подружжі чоловічі виразність уяви, спонтанна активність, прагнення до влади й експансії врівноважуються жіночою тверезістю, закріплюються як здобуте та перепроводжуються у традицію. У філософсько-ідеологічній праці «Призначення України» (1938) Липа пише: «В такім двопервнім підлужжі, що розвинулося в хліборобському крузі, енергія мужеськості згармонізована з жіночим первнем і підпорядкована родині» [15, с. 180].

Видатний український педагог Григорій Ващенко вказує на те, що матріархальна форма суспільного життя українців, мирний характер праці, тонкість емоцій, природна інтелігентність сприятливо впливали на національну форму одруження. Це стає очевидним у порівнянні з формою шлюбу, виробленою в російській культурі, яка, за визначенням Ю. Липи, входить до «кругу пастухів-номадів» [15, с. 178]. У московських землях здавна жили великими родинами, син женився рано й, оскільки не мав ні власності, ні своїх грошей, то жінку йому купляв батько, який ставав повноправним власником своєї «снохи» і через це мав неоспорюване право «снохацтва» – статевих зносин з невісткою. В Україні було інакше: через любов до волі й повагу до особи після одруження новоутворена сім'я відділяється від батьків і живе своїм окремих господарством [4, с. 114–115].

Вільна праця у власному господарстві як активний аспект життєдіяльності подружжя вимагає від обох його членів злагоджених і цілеспрямованих дій. Спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей родини, праця потребує від подружжя спільних фізичних, розумових, емоційних і психічних зусиль рівною мірою, визначеною взаєморозумінням і взаємоповагою щодо виконання гендерно зумовлених обов'язків кожного – і дружини-жінки, і дружини-

чоловіка. У своїх філософських діалогах-інтерв'ю С. Кримський неодноразово підкреслює особливе розуміння сім'ї українцями: жінка – дружина, від слова «друг», сім'я – подружжя [31]. Очевидно, що вільна праця у власному господарстві створює необхідні умови для становлення дружніх стосунків між членами українського подружжя. Італійський соціолог Франческо Альбероні у дослідженні «Дружба і любов» (1979) спільну діяльність друзів визначає як обов'язкову підставу виникнення дружби [1, с. 100]. Розглядаючи дружбу як екзистенційне єднання, французький релігієзнавець і католицький філософ, професор психології Іняс Лепп з позицій християнської екзистенційної філософії обстоює думку про те, що дружба виникає на основі вільного і взаємного вибору та передбачає значно більшу рівність між партнерами, ніж будь-яка інша форма любові [14, с. 140–141].

У праці «Філософія дружби» (2004) норвезький філософ Хельге Сваре підкреслює, що невід'ємною частиною дружби є свобода обирати собі друга – того, з ким хочеться дружити [26, с. 184]. Так, українське подружжя створюється на засадах обопільного вільного вибору. Історико-етнографічні й етнорелігійні дослідження другої половини XIX – початку XX ст. надають значний за змістом і обсягом ґрунтовно опрацьований матеріал, який дозволяє порівняти різні підходи до укладання шлюбної угоди, що сформувалися в українській і російській народних традиціях. Микола Костомаров в «Нарисі родинного життя і звичаїв великоруського народу в XVI та XVII століттях» (1860) пише про те, що російська жінка перебувала у стані рабства як у родині батька, так і в родині чоловіка; до одруження жінка і чоловік не знали одне одного і в них не питали про згоду на шлюб [11, с. 103–104]. В етнорелігійному дослідженні «Релігійно-міфічне значення малоросійського весілля» (1885) М. Сумцов засвідчує принципово інший підхід до укладання шлюбу в українській традиції: «У Малоросії отримало повне право громадянства і всезагальне поширення укладання шлюбу за взаємною

домовленістю самих молодят. Проти волі тут ні женять, ні віддають заміж» [27, с. 19]. Навіть Віссаріон Белінський, попри негативне ставлення до всього українського, змушений був констатувати цю різючу відмінність народних традицій. У «Статтях про народну поезію» (1841) він визнає, що в Південній Русі «ще й тепер так багато людяного і шляхетного в родинному побуті, де стосунки між подружжям ґрунтуються на коханні; і все це відрізняє її від Північної Русі, де родинні стосунки грубі, дружина – різновид домашньої худоби, а кохання – цілком стороння справа у шлюбах» [3, с. 349].

Зазначені шлюбні традиції склалися на підставі різного ставлення до жінки, і навіть християнство впливало на їх формування по-різному. Михайло Грушевський у праці «3 історії релігійної думки на Україні» (1925) говорить про неприязне і навіть вороже ставлення до жінки українських моралістів-аскетів, яке сформувалося під впливом недовіри та зневажання жіноцтва у візантійському християнстві. Хоча це явище й «викривляло здоровий розвиток суспільства, однак не мало такого успіху, як у Московщині, де впливи візантизму взагалі дійшли останніх крайностей» [7, с. 44]. Костомаров у згадуваній праці стверджує, що найгірші правила «Домострою», пов'язані з фізичним покаранням жінки, не тільки підтримувалися, а й проповідувалися як моральні російським православ'ям, митрополити і патріархи у проповідях навчали безумовній покірливості жінки чоловіку [11, с. 105]. В Україні християнство, поєднуючись із дохристиянськими традиціями щодо розуміння засад подружнього життя, давало принципово інші результати. За словами доктора філософії богослова о. Ісідора Патрила, унікальне й неперевершене для свого часу зведення законів – устав Ярослава, відомий під назвою «Руська Правда», який складався під безпосереднім впливом християнського вчення, містив вимогу добровільності при укладанні подружжя. Усяке насильство чи примус, особливо стосовно жінки, підлягали церковним судам і

каралися [24, с. 131, 140].

На підставі історико-порівняльного аналізу українських і російських шлюбних традицій професор Сумцов говорить про абсолютну рівноправність чоловіка і жінки в українському подружжі. Ця рівноправність обумовлена взаємною любов'ю та розбудовою сімейних взаємин на засадах поваги до людської особи, зокрема пошанування моральної гідності особи жінки, яка ні в чому не поступається гідності особи чоловіка. Тому в українському шлюбі складаються братні стосунки, що виражається в народній пісні: «миленький, як брат рідненький» [27, с. 19–20].

Український історик Данило Мордовець у нарисі «Малоросійське плем'я» (1897) теж наголошує на вкоріненості в українському менталітеті цієї персоналістичної інтенції: «Як на особливо визначну рису в характері українця вказують на те, що він високо цінить свою особу, ідею якої він широко розвинув у своєму минулому та сучасному побуті» [21, с. 12]. Оскільки українець цінить свою особу, ідея особи, «історично вихована у малоросів», на думку Мордовця, утворила любов до свободи та спричинила високий статус української жінки [21, с. 12].

Взаємна повага гідності особи в подружжі є визначальною ознакою української шлюбної традиції. Високорозвинена свідомість своєї гідності та пошана людської гідності взагалі, на думку Г. Ващенка, є ознакою духовного аристократизму народу. Науковець переконаний, що повага українця до гідності особи стала однією з головних причин катастрофи німецького війська в Україні під час Другої світової війни, оскільки селянин ще міг стерпіти, якщо в нього забирали збіжжя чи худобу, але не міг знести, якщо його або його дружину ображали биттям [4, с. 148].

Духовний аристократизм як усвідомлення гідності своєї особи формував психологію української жінки століттями. На цій підставі створювався ґрунт для поважного становища жінки не тільки в родині, а й у суспільстві. Це особливо давалося взнаки в українській історії в періоди розквіту національної культури. На повагу до жінки-

дружини, її великий суспільний авторитет за часів гетьманування Івана Мазепи – в один із найпродуктивніших періодів піднесення духовно-культурного життя України – вказує відомий історик Дмитро Дорошенко. У статті «До української проблеми» (1928), спираючись на документальні матеріали, він пише про те, що жінка є повноправним членом родини й суспільства: гетьманша за відсутності чоловіка видає універсали, а полковниця видає подорожнім охоронні грамоти й споряджає для них конвой; у духовних заповітах, розпоряджаючись своїм майном, українська жінка ніколи не забувала про культурні та благодійні цілі [8, с. 383]. Отже, українська жінка, як особа активна й впливова, дбала про розвиток суспільства, культури і моралі. Тенденція до високого статусу жінки не зникала і в часи занепаду й відсутності громадянських свобод, хоч і не видавала явно виражені маніфестації назовні у суспільстві, проте зберігалася в родинному житті українців. Це засвідчує у своїх мемуарах «Мій час» (1815) український просвітник Григорій Винський: «Подружнє життя було бездоганне, тривке й тим похвальніше, що жінки були повновласні у внутрішньому господарстві та в своєму поведенні» [6, с. 18].

Засновник сучасного українознавства Петро Кононенко наполягає на закономірності рівноправного статусу жінки не тільки в роді, сім'ї, племені, а й у державі та називає славетних українських жінок, яких шанували не менше, ніж аналогічної діяльності чоловіків: княгиня Ольга, донька Ярослава Мудрого Лина – регіна Франції, дружина султана Роксолана, Бондарівна, Маруся Чурай, Леся Українка, Марія Заньковецька, Соломія Крушельницька та десятки інших талановитих жінок, зокрема дружини гетьманів і полковників, засновниці бібліотек, братств, освітніх закладів [10, с. 657].

Д. Мордовець наголошує: «шапка Мономаха завжди є важкою» [21, с. 18]. Тому українська жінка не тільки користується соціальною свободою, самостійністю й панівним статусом у суспільстві та родині, які високо цінує, але й бере на себе відповідальність за це. Хоч вона

і повноправна хазяйка у своїм господарстві, але не має жодної допомоги. Українська жінка працює вдвічі більше за чоловіка та виявляє потужну соціальну активність, рятуючи суспільство і власну родину у скрутних обставинах. З огляду на це соціальний тип «козир-дівка» глибоко закорінений у ментальності українців та високо цінується ними [21, с. 19].

Це вигідно вирізняє українське подружнє життя на тлі російської та польської традиції, тобто тих народів, з якими українці в певні історичні періоди перебували в межах спільних державних кордонів. Виразний матеріал для порівняння знаходимо в праці видатного етнографа й історика Володимира Антоновича «Три національні типи народні» (1888): «В родині москаля найперше помічаємо, що і всякому кидається в вічі, велику численність родини і абсолютну безконтрольну владу голови (большака), яко ініціатора в сім'ї, ініціатива його все одно, що закон для останніх членів родини, через що всі інші члени родини доволі таки обезличуються, найпаче жіноцтво. Здається, через свою малу чуливість нервову жіноцтво легко піддається, переносить утиски і не помічає браку власної самостійності. В родині польській, де і чоловік, і жінка бажають пишатися та величатися, з самого початку прокидається люта усобиця. Річ звичайна – що хтось, або чоловік, або жінка бере гору, запевнивши другого своєю перевагою, а через неї і правом на верховодство» [2, с. 95–96].

Як бачимо, в українському подружжі вільна діяльність і вільний вибір двох рівних осіб, обумовлений передусім взаємною любов'ю, а також взаємна повага гідності особи створюють умови для самовираження та самореалізації обох його членів. Тому екзистенційне єднання чоловіка і жінки в українській родині здійснюється як у формі любові, так і у формі дружби, адже, як стверджує відомий ірландський філософ і богослов Клайв Стейплз Люїс, у дружбі панують рівність і свобода [17, с. 200]. В українському подружжі обидва – і чоловік, і жінка – є дружинами, тобто друзями стосовно

одне одного.

Цілком логічно, що в шлюбному союзі, створеному на засадах любові й дружби, подвоюється цінність вірності. Доктор філологічних наук С. Я. Єрмоленко зауважує в українському пісенному фольклорі виразне суперництво дівочої краси й дівочої вірності, адже пісня є виразником народної моралі – чесності, подружньої вірності [9, с. 211]. Українська пісня засуджує зраду і джигунство, оспівує вірність у коханні й сімейному житті, оскільки, за народними уявленнями, здорова родина створюється на ґрунті скромності, стриманості й вірності, отже має базуватися на сердечних взаєминах між чоловіком і жінкою [4, с. 142]. Ідеалізація пари й парності у фольклорі, оспівування парування як сакрального процесу єднання «серця з серцем», в якому зливаються чоловіча й жіноча життєдайні енергії, як доводить археолог В. Ф. Мицик, веде свою традицію від трипільської культури [19, с. 178–202]. П. Кононенко кордоцентричний характер українського світогляду пов'язує із сакралізацією й поетизацією жінки. Учений стверджує, що природа кордоцентризму постає із синтезу філософського, релігійного й мистецького світорозуміння та сприйняття всіх явищ життя українськими пращурами на рівні серця як власної долі. Так у національному менталітеті сформувався родовий вимір буття, в якому пошанування жінки відбувалося через сакралізацію й поетизацію спочатку Березинь, Рожаниць, Великої Птахи, а після засвоєння християнства – Божої Матері [10, с. 657]. З огляду на це порушення подружньої вірності – це гріх, оскільки руйнує сакральність шлюбу, освячену і Богом, і родом.

Прикметним є те, що у вітчизняній культурі уособленням ідеалу дружини-жінки, утіленням найкращих рис української жінки став образ Ярославни – дружини князя Ігоря, створений за Княжих часів. У ньому з великою художньою переконливістю відбулася поетизація жіночої вірності й ніжності. Г. Ващенко порівнює вірність Ярославни зі світовим еталоном вірності – Пенелопею. Однак дружина Одиссея здається

холодною поряд із дружиною Сіверського князя Ігоря [4, с. 129]. Знаменитий плач Ярославни богослов о. Степан Ярмусь визначає як глибоке психологічне вникання й поетичне оспівування ніжних переживань жінки, які межують із релігійним екстазом [34, с. 80]. Об'єднання вірності й ніжності у визначальну рису ідеальної дружини цілком відповідає психічному укладу українця з його емоціоналізмом, сентименталізмом, чутливістю, ліризмом – рисами, якими філософ Дмитро Чижевський визначає український національний характер. Ці риси виявилися в естетизмі національного життя й обрядовості, зокрема шлюбній [32, с. 15]. Емоційність органічно пов'язана з кордоцентризмом українського світовідчуження і є унікальною ознакою особового буття людини. На переконання Євгена Онацького, притаманна українцю емоційність, яку не можна набути в жодній школі, за умови здорового родинного життя може стати «неоціненною творчою силою» української нації [23, с. 46].

Особливе поцінування родинної вірності українцями знаходить пояснення у концепції Володимира Яніва через одну з головних рис українського національного характеру – індивідуалізм. Родина має велике значення для українця з погляду індивідуалізму, оскільки в опорі на родину слабка одиниця визначається, здобуває призначення й славу, тобто родина стимулює діяльність індивіда. При індивідуалістичному світовідчуженні й родина набуває рис індивідуалізму: вона мусить бути назовні відмежована, а всередині спаяна й сильна. Індивідуалістична родина захищена від подружньої зради міцними засадами моногамії, в якій поєднуються дві сформовані особи, рівні й гідні один одного партнери, здатні народити й виховати повноцінного й гідного їх нащадка. Така індивідуалістична настанова безпосередньо пов'язана, з одного боку, з екзистенційною релігійністю українця, обумовленою геополітичним положенням країни «при битій дорозі», а з другого – з інтровертизмом і співчутливістю українця, який шукає тепла й любові в колі близьких, ідеалізуючи подружжя й любов [33, с. 174–

175; с. 245; с. 265].

Таку ідеалізацію подружжя, любові й жінки знаходимо не тільки в художніх формах у фольклорі чи літературі, а й у приватному житті українців. Прикладом є Іван Франко. Молодий філософ, закоханий в Ольгу Рошкевич, у приватному листі до неї (Львів, 20 вересня 1878 р.) описує свій ідеал подружжя з метою втілити його у життя разом з коханою. Зазначимо: Франкові вдалося здійснити задумане лише частково і з іншою жінкою. Він формулює три умови щасливого подружнього життя: любов, спільна ціль, «обопільна свобода ділання». Тобто йдеться про толерантне творення-приспосовування одна до одної двох розвинених і свободних осіб. Важливою умовою цієї персоналістичної моделі шлюбу є спільні погляди на виховання дітей [29, с. 115–116]. В іншому листі (Львів, 26 грудня 1878 р.) Франко формулює свій ідеал дружини, узгоджений практично з теоретичною моделлю щасливого подружжя. Це «жінка-чоловік» – мисляча, розумна, чесна, має власні переконання, до того ж любляча, сердечна, щира. Вона має займатися літературною працею, оскільки, по-перше, це спільний інтерес, по-друге, ця праця дає свободу, розвиває свободу особи – дає заробіток, повагу, незалежність [29, с. 133–134].

По суті, ідеал Франка підпорядкований національній справі, задля якої він поклав своє життя, утверджуючи українську мову, літературу, науку, культуру, державність. Розуміючи, що саме в родині формується національна ідентичність і відбувається становлення національно свідомої, активної, духовно й культурно розвиненої особи, Франко усвідомлює і визначальну роль дружини-матері у цьому процесі.

Саме на дружину-матір Іван Огієнко покладає «рідномовні обов'язки», невиконання яких, на переконання митрополита, є найбільшим її гріхом супроти свого народу, оскільки для недержавного народу мати є найміцнішою твердиною зберігання та плекання рідної мови [22, с. 64]. Дружина-матір зберігає і передає дітям

етнорелігійну традицію. Як свідчить психолог Богдан Цимбалістий, у підсоветській Україні релігійна свідомість, віра і практика збереглися стараннями та прикладом віруючої матері [30, с. 85]. Отже, дружина в українській родині виступає берегинею нації, оскільки саме вона забезпечує тяглість розвитку головних її чинників – рідної мови і рідної віри.

Цю думку в есеї «Українська жінка» (1938) розвиває Ю. Липа. Стверджуючи, що з родини постає цілий світ раси, він зауважує: «Жінка в родині є носителькою не тільки щастя щоденності, не тільки понять справедливості, але й суспільної й расової моралі. Вона більше, ніж мужчина, формує расу» [16]. Це пояснюється надзвичайною стійкістю духу українки, яка часто не відступить там, де відступить українець, адже від найдавніших часів українку характеризують фізична любов до свого і фізична ненависть до чужого у світогляді й духовності. Липа підкреслює інтуїцію, творчість і невсипущу енергію українського жіночого начала, яке цементує, дає стійкість і врівноваженість українському духовному життю. Визнаючи український жіночий первень за один із найкращих жіночих первнів Європи і білої раси, Липа, як ідеолог українського соціал-націоналізму, розглядає довіру до української жінки – дружини і матері та право пишатися нею як підґрунтя національної ідеї.

Українська концепція подружжя як основи нації та гаранта її збереження пояснює закорінене у глибинах душі українця упередження проти мішаного подружжя, на яке звертає увагу філософ Іван Мірчук у праці «Світогляд українського народу» (1942) [20, с. 232]. На думку І. Огієнка, мішані подружжя є психологічним пеклом для всіх членів родини через різні світоглядні й релігійні канони, через відсутність духовної й ідейної спільності, вони приносять нещастя, ведуть до розлучення та спричиняють «винародовлення» [22, с. 123–124].

Українська концепція подружжя пояснює і наступ на національний інститут шлюбу в часи занепаду й колоніального тиску в Україні. Так, В. Янів, як психолог, зауважує

більшовицький експеримент, спрямований на розхитання моногамії української родини. По суті, йдеться про своєрідну форму геноциду, в якому знищується родина як вияв психіки народу [33, с. 176]. Не випадково мішані шлюби ставали стратегічною зброєю великої політики, спрямованої на знищення української незалежності. Так, П. Кононенко звертає увагу на те, що Петро I змусив гетьмана Мазепу видати вердикт про необхідність одружень української еліти тільки з російською знаттю. У такий спосіб, на думку вченого, руйнувалися духовно-психічні гени української та закріплювалась домінанта російської психіки. Кононенко наголошує, що разом із сім'єю деформувалася душа народу та руйнувалася родова й трансцендентна сутність нації, а також її державно-політична, соціально-економічна, культурно-мистецька, освітньо-наукова, міжнародна орієнтація [10, с. 324–325]. Отже, спроби розхитати засади українського подружжя були спрямовані на знищення української нації.

Таким чином, уже на рівні мовної картини світу «подружжя» виявляє зв'язок із феноменом дружби та віддзеркалює рівноправність жінки і чоловіка у шлюбному союзі, адже слово «дружина» в українській мові може бути і чоловічого, і жіночого роду, оскільки вживається на позначення як одруженої жінки стосовно свого чоловіка, так і одруженого чоловіка стосовно своєї жінки. Рівноправність українського подружжя є персоналістично визначеною, оскільки ґрунтується на вільній діяльності й вільному виборі двох рівних осіб в їх екзистенційному єднанні у формі дружби і любові. Взаємна повага гідності особи в подружжі є визначальною ознакою української шлюбної традиції. Рівноправність шлюбного союзу обумовлена духовним аристократизмом як усвідомленням гідності своєї особи, що формував психологію української жінки століттями та визначив її високий суспільний статус і активну роль у творенні культури та збереженні нації.

Бібліографічні посилання

1. Альберони Ф. Дружба и любовь / пер. с итал. Т. З. Клебановой. Москва: Прогресс, 1991. 320 с.
2. Антонович В. Б. Три національні типи народні. *Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори* / упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Київ: Либідь, 1995. С. 90–101.
3. Белинский В. Г. Статьи о народной поэзии. *Белинский В. Г. Полное собрание сочинений. Т. V: Статьи и рецензии 1841–1844*. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1954. С. 289–450.
4. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал: Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. 2-е вид. Брюссель – Торонто – Нью-Йорк – Мюнхен: Вид-во Центральної Управи Спільки Української Молоді, 1976. 209 с.
5. Всеукраїнська Рада Церков оголосила новий 2019 рік – Роком сім'ї. *Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій – Офіційне інтернет-представництво*. 19 грудня 2018. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/events/560-uccro-proclaimed-2019-as-year-of-family> (дата звернення 09.05.2019).
6. Григорієв Н. Я. Українська національна вдача. Вінніпег: Видання Української Видавничої Спільки в Канаді, 1941. 60 с.
7. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні. Київ: Освіта, 1992. 192 с.
8. Дорошенко Д. И. К украинской проблеме. По поводу статьи кн. Н. С. Трубецкого. *Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык*. Москва: Прогресс, 1995. С. 380–392.
9. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія. Київ: М-во освіти і науки України, НДІУ, 2007. 444 с.
10. Кононенко П. П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. Київ: М-во освіти і науки України, НДІУ, 2005. 679 с.

11. Костомаров Н. І. Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI и XVII столетиях. Санкт-Петербург: Типография Карла Вульфа, 1860. 215 с.
12. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності* / відп. ред. М. В. Попович. Київ: Наукова думка, 2006. С. 273–299.
13. Кульчицький О. Ю. Основи філософії і філософічних наук. Мюнхен – Львів: Український Вільний університет, 1995. 164 с.
14. Лепп І. Християнська філософія екзистенції / пер. з фр. В. Лях, О. Марштупенко. Київ: Пульсар, 2004. 148 с.
15. Липа Ю. І. Призначення України. 2-е вид. Нью Йорк: Говерля, 1953. 308 с.
16. Липа Ю. І. Українська жінка. *Жінка*. 1938. № 7–8 (квітень). С. 2–4. URL: <http://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-zhinka.html> (дата звернення 18.05.2019).
17. Льюис К. С. Любость. *Дружба. Философия любви. Ч. 2. Антология любви* / сост. А. А. Ивин. Москва: Политиздат, 1990. С. 192–208.
18. Микитюк Б. Християнські і позахристиянські елементи в українських народних звичаях. *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Наукової Конференції у Рокка ді Папа (18–20.X.1963)* / за ред. В. Янева. Мюнхен – Рим – Париж: НТШ, УБНТ, УВАН, УВУ, 1966. С. 93–129.
19. Мицик В. Ф. За законом Світового ладу: Трипільська цивілізація і світогляд українського народу. Київ: МАУП, 2007. 328 с.
20. Мірчук І. Світогляд українського народу. *Науковий збірник Українського Вільного Університету в Празі. Т. 3*. Прага: Друкарня протекторату Чех і Морави в Празі, 1942. С. 225–243.
21. Мордовцев Д. Л. Малороссийское племя. *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Т. 5: Малороссия, Подолия и Вольнь. Ч. 1: Полтавская, Черниговская, Волынская, Подольская, Харьковская и Киевская губернии*. Санкт-Петербург; Москва: Типография М. О. Вольф, 1897. С. 1–62.
22. Огієнко І. І. Рідна мова / упор. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура, 2010. 436 с.
23. Онацький Є. Д. Українська емоційність. *Українська душа*. Київ: Фенікс, 1992. С. 36–47.
24. Патрило І. Вплив християнства на українське законодавство. *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Наукової Конференції у Рокка ді Папа (18–20.X.1963)* / за ред. В. Янева. Мюнхен – Рим – Париж: НТШ, УБНТ, УВАН, УВУ, 1966. С. 130–148.
25. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 1998. 728 с.
26. Сваре Х. Философия дружбы / пер. с норв. И. Вороновой. Москва: Прогресс-традиция, 2010. 256 с.
27. Сумцов М. Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы. Киев: Типография Г. Т. Кочак-Новицкаго, 1885. 20 с.
28. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історично-етнографічна розвідка. Харків: Союз, 1918. 240 с.
29. Франко І. Я. Зібрання творів. У 50 т. Т. 48: Листи (1874–1885). Київ: Наукова думка, 1986. 768 с.
30. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. *Українська душа*. Київ: Фенікс, 1992. С. 66–96.
31. Чекан О. Ранок мудріший за вечір. *Тиждень.ua*. 2010. 9 липня. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/3633> (дата звернення 17.05.2019).
32. Чижевський Д. І. Нариси з історії філософії на Україні. *Чижевський Д. І. Філософські твори: У 4 т. Т. 1* / за заг. ред. В. Лісового. Київ: Смолоскип, 2005. С. 3–162.
33. Янів В. М. Нариси до історії української психології / упоряд. М. Шафовал. 3-є вид., стер. Київ: Знання, 2006. 343 с.
34. Ярмусь С. Духовність українського народу. Вінніпег, 1983. 227 с.

References

1. Albertoni F. Druzhba i liubov / per. s ital. T. Z. Klebanovoi. Moskva: Progress, 1991. 320 s.
2. Antonovych V. B. Try natsionalni typy narodni. Antonovych V. B. *Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory* / upor. O. Todiichuk, V. Ulianovskyi. Kyiv: Lybid, 1995. S. 90–101.
3. Belinskii V. G. Statii o narodnoi poezii. *Belinskii V. G. Polnoe sobranie sochinenii. T. 5: Statii i retsenzii 1841–1844*. Moskva: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1954. S. 289–450.
4. Vashchenko H. H. Vykhovnyi ideal: Pidruchnyk dlia Vykhovnykiv, Uchyteliv i ukrainskykh Rodyn. 2 vyd. Brussels – Toronto – New-York – Munich: Vyd-vo Tsentralnoi Upravy Spilky Ukrainskoi Molodi, 1976. 209 s.
5. Vseukrainska Rada Tserkov oholosyla novyi 2019 rik – Rokom simi. Vseukrainska Rada Tserkov i relihiinykh orhanizatsii – Ofitsiine internet-predstavnytstvo. 19 hrudnia 2018. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/events/560-uccro-proclaimed-2019-as-year-of-family> (data zvernennia 09.05.2019).
6. Hryhoriiv N. Ya. Ukrainska natsionalna vdacha. Winnipeg: Vydannia Ukrainskoi Vydavnychoi Spilky v Kanadi, 1941. 60 s.
7. Hrushevskiy M. S. Z istorii relihiinoi dumky na Ukraini. Kyiv: Osvita, 1992. 192 s.
8. Doroshenko D. I. K ukrainskoi probleme. Po povodu statii kn. N. S. Trubetskogo. Trubetskoi N. S. *Istoria. Kultura. Yazyk*. Moskva: Progress, 1995. S. 380–392.
9. Yermolenko S. Ya. Mova i ukrainoznavchyi svitohliad: Monohrafiia. Kyiv: M-vo osvity i nauky Ukrainy, NDIU, 2007. 444 s.
10. Kononenko P. P. Ukrainoznavstvo: Pidruchnyk dlia vyshechkykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: M-vo osvity i nauky Ukrainy, NDIU, 2005. 679 s.
11. Kostomarov N. I. Ocherk domashnei zhyzni i нравов великорусского народа в XVI и XVII столетиях. St. Petersburg: Tipografia Karla Vulfa, 1860. 215 s.
12. Krymskyi S. B. Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti. *Problemy teorii mentalnosti / vidp. red. M. V. Popovych*. Kyiv: Naukova Dumka, 2006. S. 273–299.
13. Kulchytskyi O. Yu. Osnovy filosofii i filosofskykh nauk. Munich – Lviv: Ukrainskyi Vilnyi universytet, 1995. 164 s.
14. Lepp I. Khrystyianska filosofia ekzystentsii / per. z fr. V. Liakh, O. Marshtupenko. Kyiv: Pulsar, 2004. 148 s.
15. Lypa Yu. I. Pryznachennia Ukrainy. 2 vyd. New-York: Hoverlia, 1953. 308 s.
16. Lypa Yu. I. Ukrainska zhinka. Zhinka. 1938. № 7–8 (kviten). S. 2–4. URL: <http://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-zhinka.html> (data zvernennia 18.05.2019).
17. Liuis K. S. Liubov. Druzhba. *Filosofia liubvi. Ch. 2.* / sost. A. A. Ivin. Moskva: Politizdat, 1990. S. 192–208.
18. Mykytiuk B. Khrystyianski i pozakhrystyianski elementy v ukrainskykh narodnykh zvychaiakh. *Relihiia v zhytti ukrainskoho narodu. Zbirnyk materiiativ Naukovoї Konferentsii u Rokka di Papa (18–20.X.1963) / za red. V. Yaneva*. Munich – Rome – Paris: NTSh, UBNT, UVAN, UVU, 1966. C. 93–129.
19. Mytsyk V. F. Za zakonom Svitovoho ladu: Trypilska tsyvilizatsiia i svitohliadi ukrainskoho narodu. Kyiv: MAUP, 2007. 328 s.
20. Mirchuk I. Svitohliad ukrainskoho narodu. *Naukovyi zbirnyk Ukrainkoho Vilnoho Universytetu v Prazi. T. 3*. Prague: Drukarnia protektoratu Chekh i Moravy v Prazi, 1942. S. 225–243.
21. Mordovtsev D. L. Malorossiiskoe plemia. *Zhyvopisnaia Rossia: Otechestvo nashe v ego zemelnom, istoricheskom, plemennom, ekonomicheskom i bytovom znachenii. T. 5: Malorossia, Podolia i Volyn. Ch. 1: Poltavskaia, Chernigovskaia, Volynskaia, Podolskaia Kharkovskaia i Kievskaia gubernii*. St. Petersburg; Moskva: Tipografia M. O. Volf, 1897. S. 1–62.
22. Ohiienko I. I. Ridna mova / upor. M. S. Tymoshyk. Kyiv: Nasha Kultura, 2010. 436 s.

23. Onatskyi Ye. D. *Ukrainska emotsiivist. Ukrainska dusha*. Kyiv: Feniks, 1992. S. 36–47.
24. Patrylo I. *Vplyv khrystyanstva na ukrainske zakonodavstvo. Relihiia v zhytti ukrainskoho narodu. Zbirnyk materialiv Naukovoï Konferentsii u Rokka di Papa (18–20.X.1963) / za red. V. Yaneva*. Munich – Rome – Paris: NTSh, UBNT, UVAN, UVU, 1966. S. 130–148.
25. Popovych M. V. *Narys istorii kultury Ukrainy*. Kyiv: ArtEk, 1998. 728 s.
26. Svare Kh. *Filosofia druzhby / per, s norv. I. Voronovoi*. Moskva: Progress-traditsia, 2010. 256 s.
27. Sumtsov M. F. *Religiozno-mificheskoe znachenie malorusskoi svadby*. Kiev: Tipografia G. T. Kochak-Novitskago, 1885. 20 s.
28. Sumtsov M. F. *Slobozhanie. Istorychno-etnohrafichna rozvidka*. Kharkiv: Soiuz, 1918. 240 s.
29. Franko I. Ya. *Zibrannia tvoriv. U 50 t. T. 48: Lysty (1874–1885)*. Kyiv: Naukova dumka, 1986. 768 s.
30. Tsymbalistyi B. *Rodyna i dusha narodu. Ukrainska dusha*. Kyiv: Feniks, 1992. S. 66–96.
31. Chekan O. *Ranok mudrishyi za vechir*. Tyzhden.ua. 2010. 9 lypnia. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/3633> (data zvernennia 17.05.2019).
32. Chyzhevskiy D. I. *Narys z istorii filosofii na Ukraini. Chyzhevskiy D. I. Filosofski tvory: U 4 t. T. 1 / za zah. red. V. Lisovoho*. Kyiv: Smoloskyp, 2005. S. 3–162.
33. Yaniv V. M. *Narys do istorii ukrainskoi psykholohii / uporiad. M. Shafoval. 3 vyd., ster.* Kyiv: Znaiia, 2006. 343 s.
34. Yarmus S. *Dukhovnist ukrainskoho narodu*. Winnipeg, 1983. 227 s.